

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΕΡΕΧΘΕΙΟΥ

Α. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΑΘΗΝΑ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1989

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΡΕΧΘΕΙΟΥ

Το Ερέχθειο αποτελεί ένα εξαιρετο και πρωτότυπο έργο αρχιτεκτονικής συνδέσεως της όψιμης κλασικής αρχαιότητας. Κτίστηκε στον ιερό βράχο της Ακροπόλεως μεταξύ του 421 και 406 π.Χ.

Η αρχική του μορφή αλλοιώθηκε διαδοχικά από τις αλεπάλληλες χρήσεις και ρυθμίσεις του εσωτερικού χώρου αλλά και των εξωτερικών όψεων και υπέστη σοβαρές καταστροφές.

Περίληπτικά η τύχη του μνημείου είναι:

Καταστρέφεται από πυρκαϊά μάλλον στις αρχές του 1ου π.Χ. αι., πιθανά την εποχή της διώξεως της Αθήνας από τα στρατεύματα του Σύλλα και επισκευάζεται περί το 25 π.Χ. Τον 6ο μ.Χ. αιώνα μετατρέπεται σε τρικλίτη βασιλική. Την περίοδο της Φραγκοκρατίας και της Τουρκικής κατοχής μετατρέπεται σε κατοικία. Η χρήση του σταματάει τον 18ο αιώνα και επέρχεται ραχδαία η ερείπωσή του. Στις αρχές του 19ου αι. ο L.Elgin αποσπά τον ΒΑ κίονα της Α. προστάσεως, την 2η από τα δυτικά Καρυάτιδα, δύο επιστύλια, 3 επικρανιτίδες και μία φατνωματική πλάκα της Β. προστάσεως.

Μετα την ίδρυση του Ελληνικού κράτους επιχειρείται από τον Κ. Πιττάκη, μία περιορισμένη αναστήλωση του μνημείου ανάμεσα στα 1837-1841, αναστηλώνοντας τμήματα του Ν. και Β. τοίχου, καθώς και δύο ημικίονες του Δ. τοίχου οι οποίοι θα καταπέσουν το 1852, μετά από σφοδρή θύελλα. Στα 1849-50 ο αρχιτέκτων Passard αναστηλώνει μέρος της Ν.προστάσεως. Αποκαθιστά την πίσω Α. κόρη (έργο του Ιταλού γλύπτη Adr ioli), τοποθετεί αντίγραφο της κόρης που αποσπαστηκε από την πρόσταση και αποκαθιστά μέρος του θριχκού στην Ν. όψη.

Η μεγάλη όμως παρέμβαση και αναστήλωση του μνημείου έγινε από τον Ν.Μπαλάνο από το 1902-1908 όπου συμπληρώθηκαν, ο Ν.τοίχος και εν μέρει ο Β., η ανωδομία του δυτικού και οι δύο προστάσεις του μνημείου Ν.και Β., με την χρήση τόσο αυθεντικού υλικού όσο και νέου πεντελλήσιου μαρμάρου. Το πλέον χαρακτηριστικό στοιχείο όμως είναι η ενσωμάτωση υπό μορφή φορέων και συνδέσμων σιδηρών στοιχείων στα αυθεντικά μαρμάρινα μέλη του μνημείου.

Περίπου 50 χρόνια μετά την αναστήλωση Μπαλάνου επισημαινονται καθοριστικά τα προβλήματα που παρουσιάζει το Ερέχθειο. Τα μέλη κατακερματίζονται από την σείλιση και διάγκωση των σιδηρών στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν για να τα συνδέσουν και να τα στηρίξουν. Ιδιαίτερα οι οροφές των δύο προστάσεων φτάνουν στο όριο της αντοχής πριν την κατάρρευση.

Παράλληλα η επιφάνεια του μαρμάρου κύρια εκείνη που περιέχει πολύπλοκες αρνητικές και θετικές επιφάνειες λαξεύσεως, όπως π.χ. είναι οι κόρες της Ν. προστάσεως, παρουσιάζουν έντονη φθορά από την ατμοσφαιρική ρύπανση.

Το 1975 ιδρύεται η Επιτροπή για την Συντήρηση των Μνημείων της Ακροπόλεως της οποίας κύριο έργο είναι η εποπτεία των μελετών και οι εργασίες για την διάσωση του μνημείου. Κατά προτεραιότητα εκπονείται η μελέτη της αποκαταστάσεως του Ερεχθείου η οποία παρουσιάζεται και εγκρίνεται στο 1ο Διεθνές Συνέδριο για την αποκατάσταση των μνημείων της Ακροπόλεως που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1977.

Το έργο της εφαρμογής ξεκίνησε το 1979 και ολοκληρώθηκε το 1987. Υπεύθυνοι του έργου ορίστηκαν ο ομιλίων, ο πολιτικός μηχανικός Κ. Ζάμπας και η αρχαιολόγος Μ. Μπούσκαρη με αρμοδιότητες αντίστοιχες της ειδικότητάς τους. Τόσο στην μελέτη όσο και στην εφαρμογή του έργου, κύρια στα πρώτα στάδια, επόητευαν από μέρους της ΕΣΜΑ ο καθηγητής κ. Χ. Μπούρας, ο τότε Διευθυντής της Ακροπόλεως κ. Γ. Δοντάς και ο αξιωματικός Ι. Τραυλός.

Τόσο στην μελέτη όσο και στην εκτέλεση του έργου τηρήθηκαν οι αρχές του Χάρτη της Βενετίας. Παράλληλα υιοθετήθηκαν οι αρχές της αναστρεψιμότητας, της ελάχιστης αλλαγής της γενικής εμφάνισης του μνημείου και της επαυξήσεως της διδακτικής αξίας του ερειπίου.

Αντικειμενικός στόχος ήταν να αποσυναρμολογηθούν όλα τα αναστηλωμένα τμήματα του μνημείου και να αφαιρεθούν όλα τα σιδερένια στοιχεία που είχαν οδηγήσει το μνημείο σε μία οριακή κατάσταση ευστάδειας. Πρώτος και κύριος αντικειμενικός στόχος η προσποφασισμένη μεταφορά των ευπαθών αχαιμάτων των Κορών στο Μουσείο Ακροπόλεως κατ' εφαρμογήν του άρθρου 8 του Χάρτη της Βενετίας. Οι Καρυάτιδες μεταφέρθηκαν το φθινόπωρο του 1979 στο Μουσείο Ακροπόλεως και τοποθετήθηκαν σε χυάλινες προθήκες προστατευόμενες μέσα σε ατμόσφαιρα αζώτου σύμφωνα με τις υποδείξεις του καθ. κ. Θ. Σκουλικίδη. Αντίγραφα των Κορών που κοσμούν το Ερεχθείο έκανε ο χυάλτης κ. Σ. Τριάντης.

Στην συνέχεια επιμερίζοντας το έργο σε 5 επί μέρους προγράμματα άρχισε το καθ' αυτό έργο της αποσυναρμολογήσεως του μνημείου, μέχρι τις περιοχές που δεν είχαν διαταραχθεί από την αρχαιότητα. Στην φάση αυτή ζήσαμε από κοντά, και βήμα προς βήμα, τις δύο κύριες αναστηλωτικές προσπάθειες που έγιναν στο μνημείο από τους Κ. Πιττάκη και Ν. Μπαλάνο και καταγράψαμε αναλυτικά σε σχέδια, φωτογραφίες και ενόργανες μετρήσεις το αποτέλεσμα μιας συγχρονιστικής και συνάμα εμπειρικής προσπάθειας αναδείξεως του μνημείου σαν ιστορικού και καλλιτεχνικού έργου. Ταυτόχρονα διαπιστώσαμε, όχι χωρίς οδύνη, τις καταστροφικές συνέπειες που προκάλεσαν τα ενσωματωμένα σίδηρα, κύρια της τελευταίας αναστηλώσεως, στα αυθεντικά μέλη του μνημείου. Είναι χαρακτηριστικό ότι ελάχιστα αρχαία μέλη καταβιβάστηκαν ακέραια. Συνήδως ήταν θραυσμένα σε 2 έως 135 κομμάτια. Παράλληλα διαπιστώναμε και τις κοπές των επί μέρους μελών κατά επίπεδες επιφάνειες, προκειμένου να συμπληρωθούν τα μέλη από επίσης αρχαίο υλικό που ανήκε σε άλλα μνημεία, ώστε να επιτευχθεί χρωματική ομοιομορφία στο αποτέλεσμα της ανασυνδέσεως.

Από το Ερέχδειο απομακρύνθηκαν περίπου 720 θραυσμένα και αναστηλωμένα μέλη, βάρους από 1-7 τόνους^{που}, αντιπροσώπευαν περίπου 1250 τεμάχια κατεστραμμένο μάρμαρο. Επίσης μετά την αφαίρεση της οροφής της Β.προστάσεως διαπιστώθηκε και η αναγκαιότητα της ανατάξεως της ανωδομίας του Β.τοιχίου μέχρι το υπέρθυρο του Β. θυρώματος. Το τελευταίο ήταν θραυσμένο στο μέσον και δημιουργούσε βέλος κάψης στο μέσον, περίπου 3 εκ. Ταυτόχρονα υπήρχε ο κίνδυνος της καταπτώσεως της περιοχής λόγω των θραύσεων όλων των μελών πάνω από το υπέρθυρο. Έτσι για πρώτη φορά έγινε παρέμβαση σε in situ υλικό και αφαιρέθηκαν και συντηρήθηκαν 12 μέλη από το μνημείο προκειμένου να επιτευχθεί μία ασφαλής στατική ισορροπία στην περιοχή. Ίσως εδώ αντιλαμβανόμαστε όλοι την έλλειψη του άρθρου 9 του Χάρτη της Βενετίας που μονοσήμαντα επιτάσσει την μη επέμβαση στα αυθεντικά τμήματα του μνημείου.

Η συγκόλληση των θραυσμένων αρχιτεκτονικών μελών έγινε με λευκό τσιμέντο με μικρή περιεκτικότητα σε ευδιάλυτα άλατα και με οπλισμούς από τιτάνιο. Το τιτάνιο είναι μετάλλο με μεγάλη αντοχή σε διάβρωση και τον μικρότερο συντελεστή θερμικής αγωγής από όλα τα δομικά μέταλλα. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε ανάλογο έργο μετά από πρόταση του καθηγητή κ.Θ.Σκουθικίδη. Πειράματα για τις μεθόδους συνεργασίας τιτανίου-μάρμαρου που προηγήθηκαν της εφαρμογής έγιναν από τους μηχανικούς κ.κ.Κ.Ζάμπα και Μ.Ιωαννίδου με την καθοδήγηση του καθηγητή κ.Σ.Αρχαγγέλιδη, έλυσαν ουσιαστικά προβλήματα που σχετίζονται με τις εφαρμογές της τεχνικής της συγκολλήσεως. Από τιτάνιο κατασκευάστηκαν οι φορείς, οι σύνδεσμοι και οι χόμφοι στο Ερέχδειο.

Οι νέες συμπληρώσεις από πεντελικό μάρμαρο εκεί όπου χρειάστηκε, έγιναν με μεγάλη προσοχή με την μέθοδο του σημειοδότη. Αντιγράφηκαν οι θραυσμένες επιφάνειες των αυθεντικών μελών και δημιουργήθηκαν οι αρνητικές στο νέο μάρμαρο. Η μέθοδος προτιμήθηκε διότι στο μέλλον μπορούν να βρεθούν θραύσματα από τα μέλη του Ερέχδειου από τα 20.000 θραύσματα που υπάρχουν στην Ακρόπολη και σήμερα δεν μπορούν εύκολα να διαχωριστούν και να ταυτιστούν με το ανδρύνιο μαστό. Στη φάση αυτή σεβαστήκαμε την κάθε θραύση που παρουσίαζε το αυθεντικό υλικό του μνημείου και δεν πραγματοποιήθηκε η παραμικρή αλλοίωση της επιφάνειας του, μέσω λαξεύσεων. Νέα συμπληρώματα έγιναν εκεί που ήταν απαραίτητα και συγκεκριμένα:

- Για την μερική αύξηση της εδράσεως ορισμένων μελών για λόγους ευστάθειας του μνημείου.
- Στις θέσεις όπου αφαιρέθηκαν τα ξένα συμπληρώματα της αναστήλωσης Μπαλάνου.
- Στις θέσεις όπου αποκαταστάθηκαν οι εντορμίες των αρχαίων συνδέσμων και χόμφων.
- Σε ελάχιστες περιπτώσεις έγιναν προσθήκες με νέο μάρμαρο σε διακεκριμένα μορφολογικά μέλη του μνημείου.

Η εφαρμογή των συμπληρωμάτων οφείλεται στην εξαιρετη τέχνη και τεχνική των 30 λιθοξόνων μαρμαροτεχνιτών που εργάστηκαν στο έργο και στους οποίους οφείλεται μέγιστο μέρος του συνολικού αποτελέσματος. Ο αρμονικός συνδυασμός της επιστήμης και της

εμπειροτεχνίας δίδει -πιστεύω- μία νέα διάσταση στο άρθρο 10 του Χάρτη της Βενετίας.

Μετά την συντήρηση των μελών ακολούθησε η φάση της ανασυνθέσεως. Από την συστηματική μελέτη του αρχαίου υλικού αποδείχτηκε ότι πλήθος μελών είχαν τοποθετηθεί στις δύο προηγούμενες αναστηλώσεις σε λανθασμένες θέσεις. Ιδιαίτερα χιὰ τους μακρείς τοίχους του μνημείου το ποσοστό των λανθασμένων τοποθετήσεων υπερέβαινε το 95% του αυθεντικού υλικού. Μελετήθηκαν εξαντλητικά τα οικοδομικά στοιχεία των μελών καθὼς και οι μεταγενέστερες παρεμβάσεις σε αυτά. Με βάση τα νέα συμπεράσματα αναδιατάχθηκαν οι λίθοι του ποδίου της εδράσεως των Καρυατιδών, οι φτυπηματικές πλάκες της οροφής στην Β.Πρόσταση, οι λίθοι των δύο τοίχων Β. και Ν. και μερικώς οι λίθοι των μετακλιονίων διαστημάτων στην ανώδομια του Δ.τοίχου. Ιδιαίτερα χιὰ την αναδιάταξη των ΠΙΠ των δύο μακρών τοίχων του Ερεχδείου, απαιτήθηκε προσήδεια μελέτης 9 περίπου μηνών, όπου με την βοήθεια συνδιαστικών προγραμμάτων Η/Υ έγινε δυνατή η επανατοποθέτηση των μελών στις πραγματικές -κατά τεκμήριο- θέσεις. Μεταφορές λίθων από τοίχο σε τοίχο κρίθηκαν αναγκαίες, όταν διαπιστώθηκε ότι 23 λίθοι του Β.τοίχου είχαν τοποθετηθεί λανθασμένα στον Ν. και 7 του Ν. στο Β. Τα 17 κενά των χαμένων λίθων του Ν.τοίχου και όσα κενά προέκυψαν από την αναδιάταξη στον Β., συμπληρώθηκαν από νέο πεντελικό μάρμαρο. Ας σημειωθεί ότι από την αναδιάταξη αυτή ο Β.τοίχος κέρδισε σε ύψος 6 περίπου δόμους.

Με τις νέες αναδιατάξεις προέκυψε ένα σοβαρό πρόβλημα συνδέσεως των μελών μεταξύ τους. Στα μέλη του μνημείου υφίστανται εκτός από τις κλασικές εντορμίες συνδέσεως, οι εντορμίες της επισκευής των χρόνων της Ρωμαϊοκρατίας καθὼς και οι εντορμίες των αναστηλώσεων Πιττάκη και Μπαλάνου. Με την αναδιάταξη των μελών στους τοίχους υπήρχαν δύο δυνατότητες:

- ή να διανοιχτεί μία νέα -5η- ομάδα εντορμιών,
- ή να επαναχρησιμοποιηθούν οι εντορμίες της αρχικής φάσεως ή της φάσεως της επισκευής του 25 π.Χ.

Επιλέχθηκε η δεύτερη λύση. Η υλοποίησή της όμως απαιτούσε την συμπλήρωση των χωνιών των λίθων που είχαν θραυστεί είτε από την οξείδωση των αρχαίων συνδέσμων είτε από την βίαιη αφαίρεσή τους. Η αρχή της διακρίσεως των νέων αναγκών προέδκν από τα παλαιά μέλη επιτεύχθηκε με την διαφοροποίηση του τρόπου λαξεύσεως των φανερών επιφανειών των συμπληρωμάτων και στην τοποθέτηση της ημερομηνίας κατασκευής τους σύμφωνα με το άρθρο 12 του Χάρτη της Βενετίας.

Με τις αναδιατάξεις των μελών και την επανέυρεση των θέσεων που κατείχαν στην αρχαιότητα το μνημείο κέρδισε σε αναγνωσιμότητα. Σήμερα -σε αντίθεση με το κοντινό παρελθόν- διακρίνονται με σαφήνεια οι επεμβάσεις που έγιναν στο μνημείο την περίοδο των Ρωμαϊκών χρόνων, την περίοδο της μετατροπής του ειδωλολατρικού ναού σε χριστιανική βασιλική και την περίοδο της Τουρκοκρατίας, όπου τα ίχνη των προσκτισμάτων που εφάπτονται στο μνημείο υποδηλώνουν με καθαρότητα την θέση της. Ο σεβασμός και η

αναχνύριση των νεώτερων επεμβάσεων συμβαδίζει απόλυτα με το πνεύμα του άρθρου 10 του Χάρτη της Βενετίας.

Με τη νέα επέμβαση επιτεύχθηκε -εκεί όπου ήταν δυνατό- η αποκατάσταση των αρχικών εκλεπτύνσεων που είχε το μνημείο κατά την αρχαιότητα. Η αρχική κλίση προς το εσωτερικό των δύο μακρών τοίχων του Ερεχδείου, κλίση που ήταν 2.2 ο/οο, έγινε δυνατόν να αποδοθεί και πάλι στο μνημείο χάρις στην επανατοποθέτηση των μελών στις αρχικές τους θέσεις. Ας σημειωθεί ότι ο Ν.τοίχος μετά την αναστήλωση Μπαλάνου είχε στο μέσον κλίση που υπερέβαινε τα 7 εκ., ενώ η αρχική ήταν μόλις 11,5 χιλ. Κάτω από το πρίσμα αυτό πιστεύουμε ότι έχει επέλθει ποιοτική αναβάθμιση του μνημείου.

Κυρίες και κύριοι,

νομίζω ότι όλοι κατανοούμε πως κάθε επέμβαση στα ιστορικά μνημεία είναι μία αμφιλεγόμενη πράξη και πολλές φορές η κοινή γνώμη την αντιμετωπίζει με κριτική διάθεση και ακόμη με δυσπιστία, ιδιαίτερα όταν αφορά μνημεία που είναι έντονα φορτισμένα με μεγάλη ιστορική και καλλιτεχνική αξία, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Ερεχδείου. Έως το έργο της αποκατάστασης ήταν προϊόν συνδιασμού της γνώσεως πολλών κλάδων της επιστήμης και των δυνατοτήτων που μας προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία. Κύριο έργο μας ήταν να αρθρουν οι έντονοι αντιπάσεις που είχαν να κάνουν με την εφαρμογή μίας τεχνολογίας του περασμένου αιώνα καθώς και με μία εικόνα που ήταν αποτέλεσμα τυχαίων εν πολλοίς τοποθετήσεων των μελών επάνω στο μνημείο. Το Ερέχδειο του 1987 είναι σε μεγάλο βαθμό απαλλαγμένο από τις αντιπάσεις αυτές.

Απο την άλλη πλευρά θα πρέπει να τονίσουμε ότι δεν αποφυγάμε ορισμένες σκηματοποιήσεις. Με βάση την αρχή της αποφυγής της αλλαγής της εν γένει εικόνας, όπως αυτή διαμορφώθηκε για το μνημείο τα τελευταία 80 χρόνια, επανατοποθέτησαμε στις θέσεις που κατείχαν κατά την αναστήλωση Μπαλάνου τις επικραντιτίδες του νότιου τοίχου, γνωρίζοντας ότι 4 από αυτές ανήκαν στον βόρειο. Επίσης διαπιστώσαμε, ότι εξ αιτίας των πολλαπλών κόπων και συμπληρώσεων που έγιναν στους λίθους των μετακλιόνιων διαστημάτων, στην ανωδομία του δυτικού τοίχου, κατά την τελευταία αναστήλωση, ήταν αδύνατη η αναχνύριση της πραγματικής θέσεως για ορισμένους από αυτούς. Έτσι παρόλο που βρέθηκε νέο διασπαστο υλικό και ενσωματώθηκε στους ημικίονες, στους λιθόπλινθους και στα παράθυρα της ανωδομίας, όπως επίσης αναδιατάχθηκε στην πραγματική αρχική θέση μέρος της τοιχοποιίας, δεν αποφυγάμε την συμβατική τοποθέτηση ορισμένων λίθων του τοίχου που παρεμβάλλονται μεταξύ των ημικλιόνων σύμφωνα με τα δεδομένα της αναστήλωσης Μπαλάνου.

Ίσως οι επιστήμονες μελετητές του μνημείου και οι επισκέπτες του ιερού βράχου μας συγχωρέσουν το γεγονός, ότι αποδνεύσαμε μέρος της αναστήλωσης Μπαλάνου, μέσα στις ιστορικές φάσεις του μνημείου. Η αποφυγή όμως αλλοιώσεως μίας ήδη επιβεβλημένης μορφής μας υποχρέωσε να δεχθούμε την λύση αυτή.

Ο αμφιλεγόμενος λοιπόν χαρακτήρας των επεμβάσεων στα μνημεία

βρίσκει στην περίπτωση αυτή την ιστορική δικαίωσή του. Δική μας υποχρέωση είναι να δώσουμε αναλυτικά σε μία εκτεταμένη δημοσίευση τι συνέβη σε κάθε μέλος του Ερεχδείου, όχι μόνον κατά τις περιόδους χρήσεως και ερημώσεως του κτηρίου αλλά και κατά τις περιόδους ανορθώσεως των ερειπίων του ώστε ο μελλοντικός μελετητής του μνημείου να γνωρίζει με καθαρότητα το τι συνέβη σε όλη την διάρκεια της ζωής του μνημείου αλλά και στην 8η δεκαετία του 20ου αιώνα.

Το όλο πρόγραμμα αποκαταστάσεως του Ερεχδείου περιελάμβανε και την ανασύνθεση της ΒΑ χωνίας της ανατολικής προστάσεως. Όπως είναι γνωστό ο ΒΑ κίονας, το κιονόκρανο, το επιστύλιο της όψεως και το επίκρανο της παραστάδας του Β. τοίχου βρίσκονται μαζί με άλλα μέλη του μνημείου στο Βρετανικό Μουσείο. Στο Ερεχδειο τοποθετήθηκαν ακριβή αντιγραφα των πρωτοτύπων. Οι παράγοντες που επέδρασαν στο να υλοποιηθεί το περιορισμένο αυτό αναστηλωτικό πρόγραμμα ήταν -σύμφωνα με την μελέτη- δύο:

- Ο πρώτος να έχει να κάνει με την οργανική ευστάθεια του μνημείου. Με την επανασύνθεση της στεφάνης που συνδέει στο ύψος των επιστυλίων την ελεύθερη κιονοστοιχία της στοάς με τους δύο τοίχους επιτεύχθηκε μία καλύτερη στατική συμπεριφορά της περιοχής αυτής του μνημείου απέναντι στον σεισμό.

- Ο δεύτερος έχει άμεση σχέση με την υλοδοτημένη, για πρώτη φορά αρχή, επαύξεσης της διδακτικής αξίας του μνημείου. Πιστεύω ότι η ανατολική πρόσταση του Ερεχδείου είναι σήμερα περισσότερο κατανοητή στον επισκέπτη της Ακροπόλεως, αφού αναγνωρίζεται πλέον ο εξάστυλος χαρακτήρας της. Η αρχή της διδακτικότητας δεν βρίσκεται σε αντίφαση με τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη της Βενετίας και εκφράζει με μία ευρεία ερμηνεία το άρθρο 15 του ίδιου Χάρτη.

Πιστεύω όμως ότι υπεισέρχεται, εν δυνάμει και ένας τρίτος παράγοντας που έχει σχέση με την "προσωρινότητα" αυτής της συμπληρώσεως. Εμείς ελπίζουμε ότι στο μέλλον θα υπάρξει στην Ευρώπη μία άλλη περισσότερο ανθρωποκεντρική πολιτιστική πολιτική, η οποία θα δικαιώσει το άρθρο 7 του Χάρτη της Βενετίας. Το συγκεκριμένο άρθρο αναφέρει ότι το μνημείο είναι αναπόσπαστο από την ιστορική σιχμή που αντιπροσωπεύει και από τον χώρο όπου είναι τοποθετημένο. Επομένως η μετακίνησή του όλου ή τμήματος ενός μνημείου μπορεί να γίνει μόνον αν επιβληθείται από την ανάγκη διασώσεώς του ή δικαιολογείται από λόγους μεγάλης διεθνούς ή εθνικής σημασίας. Επειδή στα 1802 η βίαιη απόσπαση της ΒΑ χωνίας του Ερεχδείου, είναι προφανές ότι επιβλήθηκε από σκοπιμότητες ξένες προς τον σεβασμό της πραγματικής υποστάσεως του μνημείου, θα γίνει αρχά ή χρήσιμα κατανοητή η ανάγκη επιστροφής και επανατοποθέτησεως των αυθεντικών μελών στην πραγματική τους θέση.

Άλλωστε η αρχή της αναστρεψιμότητας καθιερώθηκε για να διδαι πολλαπλά λύσεις στα τυχόν προβλήματα που θα ανακύψουν στο μέλλον και τότε θα έχουμε σε μεγαλύτερο βαθμό την εικόνα ενός μνημείου όπως ήταν περίπου στην αρχή του 19ού αιώνα.

Αλέξανδρος Παπανικολάου
αρχιτέκτων

Αθήνα, Μάρτιος 1989

